RODICA ZAFIU

MARCATORUL CONCESIV *MĂCAR* ÎN DIACRONIE (SECOLELE AL XVI-LEA–AL XVIII-LEA)

Conectorii[1] concesivi alcătuiesc în multe limbi o clasă instabilă, îmbogăţită permanent prin procese de gramaticalizare. Româna ilustrează aceste procese mai ales prin tiparul foarte productiv care asociază un conector condiţional şi un focalizator[2]. Există totuşi un alt element, surprinzător de stabil, deja specializat pentru marcarea concesiei în fazele mai vechi ale limbii (în primele texte păstrate) şi care nu a suferit schimbări majore până la ieşirea sa din uzul standard, într-o etapă foarte târzie (secolul al XX-lea): adverbul *măcar,* folosit singur, dar mai ales în asociere cu diferite conjuncţii. În cele ce urmează, vom încerca să arătăm că *măcar* – ilustrând o sursă tipică pentru exprimarea concesiei: tiparul semantic volitiv (deziderativ), uneori greu de disociat de cel al posibilităţii – a fost un marcator concesiv caracteristic pentru limba română din secolele trecute. Statutul său poate fi mai bine înţeles într-o comparaţie cu alţi urmaşi ai gr. μακάριε, din mai multe limbi balcanice şi romanice, şi prin încadrarea sa într-o tipologie a surselor concesivităţii.

Nu ne vom ocupa în cele ce urmează de toate valorile lui *măcar,* nici de felul în care unele dintre ele (în primul rând valoarea restrictivă, descrisă de Şt. Hazy şi G. G. Neamţu (1983)) devin dominante în româna contemporană, ci doar de cele direct asociate concesivităţii.

1. Adverbul *măcar* (cu variaţii de formă: *macar, macară* etc.) este cel mai vechi şi mai stabil conector concesiv (sau component al unor conectori concesivi) din limba română, bine reprezentat din secolul al XVI-lea şi până în prima jumătate a secolului al XIX-lea în toate tipurile de texte[3]. Din a doua jumătate a secolului al XIX-lea, conectorii concesivi care îl conţin sunt înlocuiţi în limba standard de alţi conectori total sau parţial gramaticalizaţi (*deşi, chiar dacă*), dar îşi păstrează un loc în limba vorbită, populară şi regională (Vulpe 2006/1980, p. 235–236)[4].

Parcursul diacronic al rom. *măcar* poate fi comparat cu situaţia din spaniolă, unde conectorul *maguer que* (construit cu indicativul sau conjunctivul) a fost cel

[1] Folosim în acest text termenul *conector* ca hiperonim, pentru a evita diferenţierea (care ar presupune o decupare netă între fazele de gramaticalizare) între *conjuncţie, locuţiune conjuncţională* şi *îmbinare liberă.* Termenul generic (care a fost utilizat şi explicat în GBLR, p. 658) se dovedeşte cu deosebire util în abordările istorice, în care este nevoie de prudenţă în judecarea statutului unor elemente (altminteri bine individualizate prin funcţia lor).

[2] Am urmărit productivitatea acestui tipar în Zafiu 2014.

[3] Într-o descriere detaliată şi complexă precum cea a Mioarei Avram (1960, p. 153–187), locul lui *măcar* este mai puţin vizibil, pentru că adverbul este cuprins într-o lungă listă de elemente, dintre care multe sunt îmbinări accidentale sau care capătă doar datorită contextului un vag sens concesiv.

[4] În oralitatea standard şi colocvială, *măcar* este foarte prezent, dar nu cu funcţie concesivă: toate cele 21 de ocurenţe din IVLRA şi cele 52 din CLRVAN ilustrează sensul „cel puţin”, adverbul apărând des mai ales în construcţia negativă *nici măcar* sau înaintea unor cuantificatori.

BDD-V692 © 2015 Argonaut
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 22:55:56 UTC)

mai puternic (iar în unele texte chiar unicul) element concesiv până la sfârşitul secolului al XIII-lea (Rudolph 1996, p. 188; Montero Cartelle 1992); s-a presupus chiar că existenţa sa ar fi făcut inutilă, mult timp, apariţia altor conectori cu aceeaşi valoare[5]. Dispariţia sa bruscă (doar câteva atestări, în contexte arhaizante, în secolele următoare, conform statisticilor efectuate pe un corpus de limbă veche de E. Montero Cartelle (1992)) apare ca surprinzătoare; s-a sugerat că tocmai specializarea sa (pentru valoarea de conector al concesivei reale sau propriu-zise) i-ar fi adus abandonarea, fiind înlocuit de conectori polifuncţionali.

Cuvântul *măcar* apare în dicţionarele româneşti ca provenind din gr. μακάρι „să dea Dumnezeu! fie!" (DLR, s.v.). Această încadrare lexicografică reflectă una dintre ipotezele asupra originii marcatorului şi a unora dintre echivalentele sale din alte limbi: explicaţia conform căreia împrumutul ar fi pătruns relativ târziu în idiomurile romanice, în zonele de contact cu limba greacă[6]. Urmaşii etimonului grecesc sunt prezenţi nu numai în română, ci şi în alte limbi balcanice (*makar* în albaneză, bulgară, sârbă, croată, vezi Ciorănescu 2001/1954–1966, Jernej 1991–1992), ceea ce ar confirma ipoteza pătrunderii regionale. Pe de altă parte, urmaşi ai lui μακάρι(ε) există şi în italiana standard (*magari*), şi în dialecte italiene (*macari ca, magara che*, Rohlfs 1969, p. 187), precum şi în limbile iberoromanice (sp. *maguer, maguera*, port. *macar*, Harris 1988, p. 78–79), ceea ce i-a făcut pe mai mulţi autori să presupună că grecismul μακάριε (formă a adjectivului μακάριος „fericit, binecuvântat") pătrunsese în latina populară, unde devenise chiar un conector concesiv foarte frecvent (vezi Dardel 1983, p. 142); a fost chiar considerat concesivul protoroman cel mai reprezentativ (Harris 1988, p. 78–79[7], Rudolph 1996, p. 188).

Întrucât valoarea concesivă a urmaşilor lui μακάρι(ε) există şi în spaţiul balcanic (Jernej 1991–1992 o consideră caracteristică pentru sârbă şi croată), şi în cel italoromanic (regional) şi iberoromanic, e de presupus că evoluţia semantică spre concesivitate nu s-a petrecut în limba română; e probabil ca termenul să fi existat de la început sau să fi intrat în română (indiferent de data la care s-a petrecut acest lucru) cu mai multe valori, între care şi cea concesivă. Evident, nici posibilitatea unor evoluţii paralele, similare, nu este de exclus. În tipologia gramaticalizării conectorilor concesivi (König 1985a, b; Harris 1988; Haspelmath–König 1998, Chen 2000, Lindschouw 2011), etimonul lui *măcar* poate fi încadrat fie tipului semantic volitiv/deziderativ („bine-ar fi !"), fie celui al posibilităţii („fie !"); în orice caz, cu-

[5] E. Rudolph (1996, p. 188) consideră că situaţia din spaniolă este un fenomen singular, afirmaţie care poate fi contrazisă de paralelismul cu româna: „*maguer (que)* used with indicative and subjunctive mood is a remarquable and singular phenomenon without any parallels in the other Romance languages but presumably responsible for the relatively late appearence of the other concessive connectives".

[6] Formele *mácar* şi *macárim* sunt înregistrate în aromână de T. Papahagi (1963) (care indică o origine grecească) şi în meglenoromână de Th. Capidan (1935) (care îl explică în primul rând prin bg. *makar* şi în al doilea rând prin greacă).

[7] În opinia lui M. Harris (1998, p. 79), „insofar as there was a Proto-Romance concessive conjunction, then, it was the Greek borrowing *makarie*".

BDD-V692 © 2015 Argonaut
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 22:55:56 UTC)

vântul a trecut de la sensul lexical plin la statutul de marcator optativ şi la cel de conjuncţie concesivă. Traseul gramaticalizării (valabil, de exemplu, pentru lat. LICET sau pentru fr. *bien que*, vezi Bertocchi–Maraldi 2011) porneşte de la o coordonare adversativă şi corespunde mecanismului retoric al concesiei: o ipoteză favorabilă este admisă iniţial, pentru a fi contrazisă şi depăşită de al doilea segment al construcţiei. Astfel, modalizatorul primului component devine marcator concesiv.

2. În construcţiile concesive din româna secolelor al XVI-lea–al XVIII-lea, *măcar* (*macar*, *macară* etc.) apare singur sau în asociere cu un focalizator (*şi*), cu un conector condiţional (*să*, *de)* sau cu conjuncţia *că* (Avram 1960, p. 153–187; 2007, p. 262–268; Frâncu 2009, p. 225, 394–395; Stan 2014, p. 253–259). În alte contexte, este folosit şi adverbial (mai exact, ca un cuantificator sau un marcator restrictiv), dar şi ca element de compunere pentru pronumele şi adverbele nehotărâte de tip „alegere liberă" (*free choice*): *măcar(ă) ce*, *măcar(ă) unde/cum/când/ care* etc. (CDicţ. 1691–1697; DLR, s.v.; Dinică 2011) şi chiar ca element adverbial disjunctiv (*măcar...*, *măcar...*). În ultimele ipostaze, *măcar* este similar formelor gramaticalizate ale verbului *a vrea (veri/ori*, *vare/oare*) sau conjunctivului verbului *a fi* (*fie*), devenite elemente de compunere asociate unor relative pentru a forma pronume şi adverbe nehotărâte şi funcţionând ca elemente corelative în structuri disjunctive.

Cazurile de coprezenţă cu focalizatorul aditiv *şi*[8] vor fi incluse în continuare în descriere şi vor fi exemplificate, dar nu tratate separat, pentru că, spre deosebire de elementele condiţionale, *măcar* nu va ajunge să formeze o unitate cu focalizatorul plasat în imediata sa vecinătate. Focalizatorul apare acolo unde îi este necesară prezenţa, din motive semantico-pragmatice (în imediată precedenţă faţă de elementul focalizat) şi contribuie la realizarea valorii concesive.

Utilizarea conectivelor care conţin adverbul *măcar* poate fi descrisă şi în termenii tipului de concesivă introdusă: concesivă condiţională sau concesivă reală (propriu-zisă).

3.1. *Măcar* se foloseşte rar singur, în secolul al XVI-lea; interesantă (şi rară) este construcţia sa cu conjunctivul fără *să* (vezi şi Frâncu 2010, p. 222). Concesiva este una dintre rarele situaţii în care conjunctivul (în exemplul următor, însoţit de focalizator) intră într-un raport de subordonare fără marca sa specifică[9]:

(1) a. Împreură fraţii un cu alalt, 2 spiţe, *macar şi* mai mulţi *fie* de dzeace (Prav. 1581, f. 250[r]);
b. şi toţi câţi şi într-altă parte să află şi au această limbă, *măcară fie şi* cevaş mai osebită în nişte cuvinte den amestecarea altor limbi, cum s-au zis mai sus, *iară tot*[10] unii sânt (CIst. 1700–1750, f. 54[v]).

[8] Semiadverbul *şi* (sau „*şi* adverbial") este denumit aici *focalizator aditiv* („additive focus particle", la König 1985a, p. 270), în termenii funcţionali care îl încadrează mai bine într-o categorie prezentă în mai multe limbi: fr. *même*, engl. *even*, it. *anche* etc.

[9] Construcţia corespunde *conjunctivului concesiv* din latină (Bertocchi–Maraldi 2011, p. 175).

[10] Corelativele (*tot*, *încă*) şi adversativele care apar în regentă (*iară*, *însă*, *derept însă*) vor fi indicate în exemple prin subliniere (cu italice), fără a fi discutate separat.

BDD-V692 © 2015 Argonaut
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 22:55:56 UTC)

3.2. Singur (2) sau în asociere cu focalizatorul *şi* (3), *măcar* se construieşte cu indicativul (2a, b; 3a, b) sau condiţionalul (2c):

(2) a. *macară* va treace cu vedearea, greşit-au îndoit (BB 1688, p. 675);
b. *macară* mulţime de izvoară avea, nu putea pren eale să-ş vindece seatea (BB 1688, p. 742);
c. *măcară* mii de tocmeale bune ar avea întru sine, *tot* să greşaşte (Mărg. 1691, f. 96^{v});

(3) a. şi nice-ş cugetă de pocaaniia sa, *măcar şi* adevărat ştiu că păcatul pre iubitorii săi i dă diavolului (Ev. 1642, p. 44);
b. Să nu lăsăm nice plecarea cu carea aşea să rugă arapca aceaia cu inimă înfrămtă şi plecată, *macar şi* nu cetisă ia scriptura ce dzice că ruga omului plecat străbate ceriul (CazV 1643, p. 254).

Conectorul poate introduce atât concesive condiţionale, cât şi concesive propriu-zise, aşa cum o dovedesc modurile folosite în propoziţii.

3.3. Încă din secolul al XVI-lea, *măcar* e atestat în construcţia *măcar că* (Guruianu 2007, p. 93–94); aceasta va fi înregistrată de primele gramatici[11] şi se va păstra până în limba actuală, în registrul popular:

(4) a. *măcar c*-au înţeles măriia lui că Mihaiu voievod totu venitul şi prada au luat la sine, care face mult preţ, *derept însă* nu numai aceaea care-ară fi înnapoi rămas, şi bani, şi arme de ajutoru va da măriia lui pentru slujba domniii-lui cea credincioasă (DÎ 1600, p. 135);
b. nu va putea cu voia lui să-l ia, *macar că* le-au fost tocmala aşea (Prav. 1646, p. 77);
c. loc de pocăinţă n-au aflat, *măcară că şi* cu lacrămi o au cerşut pre ea (BB 1688, p. 908);
d. Că *macar c*-au fost *şi* omorât Domnul Hristos, *iară* acmu vieţuiaşte şi împărăţeaşte şi veselie mare au gătit voaă (CazV 1643, p. 234);
e. să vă spuiu o istorie din Tistamentul cel vechiu, *măcar că* o ştiţi mai toţ (AD 1722–1725, p. 70).

În propoziţia concesivă poate apărea un focalizator (4c, d), iar modul folosit este indicativul (timpurile trecute sau prezentul, în exemplele de mai sus).

În unele texte, conectorul apare în varianta *măcar căce*, în aceleaşi condiţii sintactice şi construit tot cu indicativul:

(5) a. Derept aceaia iaste Dumnezeu derept, *macară căce* lasă boale reale pre noi (CC^{1} 1567, f. 158^{v});
b. Iată, creadem şi ştim că poţ şi pre acesta să-l înviezi, *măcară căce* iaste de patru zile în groapă! (Ev. 1642, p. 244).

[11] *Măcar că* este adesea înregistrat în gramaticile de la sfârşitul secolului al XVIII-lea şi din secolul al XIX-lea ca o unitate sudată: în forma *mácárque* în Micu–Şincai 1980/1780/1805, p. 66, 180; *macarchè* la Alexi 1826, p. 170–174; *mecarquo* la Papp 1852, p. 175; *macaru-cà* la Cipariu 1992/1855/1869, p. 73, 43, 251; vezi Zafiu 2012, p. 346.

BDD-V692 © 2015 Argonaut
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 22:55:56 UTC)

Locuţiunea conjuncţională admite, rar, şi conjunctivul, cu valoarea epistemică specifică textelor vechi (de dubiu, posibilitate; mai ales în subordonare faţă de un verb cognitiv sau de declaraţie, vezi Frâncu 2010, p. 190), permiţând deci asocierea dintre conjuncţia subordonatoare *că* şi *să* (aici, exclusiv marcă modală a subjonctivului):

(6) Şi *măcară că* la unele cuvinte *să fie fost* foarte cu nevoie tălmăcitorilor, pentru strimtarea limbii româneşti, *iară încăş* având pildă pre tălmăcitorii latinilor şi sloveanilor, precum aceia, aşa şi ai noştri le-au lăsat precum să citesc la cea elinească (BB 1688, p. XXIII).

Exista deci în primele texte cel puţin un conector specializat pentru concesiva propriu-zisă: *măcar că*[12]; mult mai târziu, locul lui va fi preluat de *deşi*, după ce acesta din urmă îşi va pierde valoarea condiţional-concesivă iniţială (Zafiu 2014).

3.4. *Măcar* se putea combina şi cu conjuncţii condiţionale: în secolul al XVI-lea, acestea sunt *să* şi *de*, aflate în concurenţă; ulterior, *măcar* va fi coocurent cu noua conjuncţie condiţională, *dacă.* Asocierea dintre *măcar* şi conjuncţiile condiţionale este suficientă pentru a produce un conectiv concesiv; totuşi, această valoare este adesea întărită de prezenţa unui focalizator intern (*şi*). Conjuncţiile condiţionale impun construcţia propoziţiilor (în principiu concesive condiţionale) cu verbe la modul indicativ sau condiţional.

3.4.1. *Măcar să* este construit în mod tipic cu condiţionalul (7a, c) sau indicativul (7b):

(7) a. nu-ş poate scumpăra sufletul lui, *macară s*-ară da toată avuţiia şi toată lumea (CC^2 1581, p. 73);
b. în multe chipure lucrează pre pământ, *măcară să* iaste numai întru o vedeare (Ev. 1642, p. 475);
c. *măcar să* s-ară putea lăuda, ce încă nu să laudă (NT 1648, f. 248^v).

E frecventă prezenţa focalizatorului *şi*; se realizează astfel o marcare suplimentară a concesiei, prin două elemente adăugate conjuncţiei condiţionale (*măcar* şi *şi*):

(8) a. Şi unchiul şi ginere ce va hi de pre nepoată de sor doa surori a lua nu se apără, *macar se şi* iaste a şeasea spiţă (Prav. 1581, f. 278^r);
b. *Macară să* sânt *şi* în multe chipuri daruri, *iară* cinstea le iaste întocma (CC^2 1581, p. 353);
c. Ba nu vei scăpa, că te vor duce acolo acei muncitori, *măcară să* n-ai fi *şi* bucuros, a cărora le faci acmu voia! (Ev. 1642, p. 116–117).

Fenomenul marcării prin cumul nu e rar în limba română a secolelor al XVI-lea–al XVIII-lea (manifestându-se şi în limba română de azi ca fenomen popular, non-standard); în cazul concesivelor, construcţia persistă în secolul al XIX-lea (*măcar deşi*, vezi Dinică 2012, p. 241; Zafiu 2012, p. 347).

[12] Alt conector specializat este *săva(i) că*, cu mai puţine ocurenţe în texte (Avram 1960, p. 164–165).

BDD-V692 © 2015 Argonaut
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 22:55:56 UTC)

Măcar poate apărea şi în interiorul propoziţiei, realizând variaţia *să ... măcar/ măcar* (...) *să*:

(9) *să* ţi-ară fi *şi* tată *şi* mumă *macară*, feciorii *macară să* ţi-ară fi *şi* fraţi, deaca se află pizmaşi legiei lu Hristos, să ne protivim şi noi lor, ca unor vrăjmaşi adeveriţi (CC^2 1581, p. 225).

Adverbul se grupează şi cu focalizatorul, în secvenţa *măcar şi* (...) *să/să ... măcar şi* (focalizatorii putând apărea înaintea conjuncţiei condiţionale, 10a, c, sau după aceasta, 10b):

(10) a. răpitoriu iaste şi camatnic, *macar şi* pre nimea *să* n-ară obidi (CC^2 1581, p. 36);
b. Şi *să* va fi adusă *macar şi* camai puţină rea, de multe ori ceaia ce zace acolo, cea multă şi bună, mătură-o. (CC^2 1581, p. 500);
c. Pentr-aceea, *macar şi* toate bunătăţile s-am face şi toată leagea s-am împlea, să nu ne mărim, nice să ne lăudăm (CazV 1643, p. 8).

3.4.2. Un caz special, extrem de rar în perioada veche (Frâncu 2010, p. 222), este construcţia lui *măcar* cu *să* – marcă a conjunctivului (deci folosirea conjunctivului în propoziţia concesivă):

(11) a. nice una de aceastea *măcar să* nu fie făcut, *tot* să va certa (Prav. 1646, p. 136);
b. *măcară să* fie *şi* buni la alte faceri ale loru, numai pentru aceasta vor să să muncească foarte de la Dumnezău (Mărg. 1691, f. 2^v).

3.4.3. *Măcar* (...) *de*, construit cu condiţionalul sau indicativul, se foloseşte singur (12), sau în asociere cu un focalizator (*şi*) (13) sau cu un element relativ (*ce, cine, unde* etc.) (14); focalizatorul se poate plasa diferit, înaintea conjuncţiei condiţionale (13c, e) sau după aceasta (13a, b, d, f); astfel, *măcar* precedă conjuncţia (13a, d, f) sau focalizatorul (13b, c, e):

(12) a. *macar de* nu l-au vrut nice otrăvi, *tot* i-au fost tăind capul (Prav. 1646, p. 99);
b. *Macară* pren foc *de* vei treace, văpaia nu te va arde (BB 1688, p. 750).

(13) a. *macar de* i s-are *şi* vini să fie a lui pre direptate, *iară* ca să nu i se dea nemică (Prav. 1646, p. 55);
b. Iară *de* va fura *macar şi* dentăi den casa stăpânu-său vreun lucru mare, *şi atunce* să-l spândzure (Prav. 1646, p. 67);
c. *Măcar şi* şapte ori în zi *de* va grăşi fratele tău ţie [...], iartă-i lui (NT 1648, f. 93^r);
d. atuncea voiu întră cătră împăratul, afară den leage, *măcară de* va trebui să *şi* pieiu (BB 1688, p. 358);
e. *macară şi* păcate *de* va fi făcut, ierta-se-vor lui (BB 1688, p. 911);
f. *măcară deşi* lega câteodată cu ei pace, pentru că şi vecini le era, de vréme ce (cum s-au şi mai zis) toate împrejurile lor luate şi biruite de romani era, *iară încăş* pentru oricare pricină mică să şi scorniia oşti, unii spre alţii pornind (CIst. 1700–1750, f. 11^v–12^r).

(14) a. fiecine iaste volnic să să svădească [...], *macar de* are fi *cine* are fi (Prav. 1646, p. 104);

BDD-V692 © 2015 Argonaut
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 22:55:56 UTC)

b. care om nu facea coconi era hulit şi urât de toţ *măcar de* ar fi fost de neam *cât* de mare şi bogat (AD 1722–1725, p. 43).

Propoziţiile introduse de conjuncţia *de* în asociere cu marcatorii de mai sus sunt concesive condiţionale, construite cu indicativul viitor sau condiţionalul, dar şi concesive propriu-zise, construite cu timpuri trecute ale indicativului (12a, 13f).

3.4.4. Trebuie amintite şi câteva utilizări speciale ale adverbului, care au în comun valoarea semantică volitivă care a stat la baza gramaticalizării marcatorului concesiv. *Măcar* poate fi în limba veche particulă deziderativă (15a), element de compunere a expresiilor indefinite de tip „alegere liberă” (15b) sau element disjunctiv, indicând tot o posibilitate de alegere (15c):

(15) a. Şi suduia nărodul pre Moisi, zicând: „*Macară* să fim perit în perirea fraţilor noştri înaintea Domnului! (BB 1688, p. 110);

b. ucenicului se cade, *măcară ce* va spune dascalul, nu cu price a-ntreba, ce numai se cade a asculta (Ev. 1642, p. 307);

c. să să facă pomeniri pentru cei morţi, *măcară* direpţi sânt, *măcară* păcătoşi (Mărg. 1691, f. 84^{r}).

Ultimele două situaţii (15a, 15b) ilustrează (în tipologia lui König 1986) concesivele condiţionale ale irelevanţei, cu cuantificator universal (15a) sau disjuncţie exhaustivă (15b).

3.4.4. În ciuda funcţiilor şi a construcţiilor multiple, *măcar* nu apare în toate textele vechi româneşti iar frecvenţa sa e foarte diferită de la o sursă la alta. Mai ales textele juridice din secolul al XVII-lea manifestă o preferinţă pentru marcatorul concesiv, aşa cum sugerează şi tabelul 1 de la sfârşitul articolului.

4. Aşadar, în secolele al XVI-lea-al XVIII-lea *măcar* era un marcator concesiv specializat, multifuncţional, capabil să introducă (singur sau în asociere cu alte elemente) toate tipurile de concesive: propriu-zise (*măcar că*) şi condiţionale: de tip scalar (*măcar să, măcar de, măcar*) sau ale irelevanţei, cu cuantificatori universali (*măcar ce*) sau cu disjuncţie exhaustivă (*măcar...*, *măcar...*). *Măcar* poate fi considerat marcatorul concesiv caracteristic al perioadei vechi, cuprins în locuţiuni conjuncţionale gramaticalizate (în primul rând *măcar că*). Valoarea stabilă şi multiplele posibilităţi de combinare par să indice (ca şi paralelele romanice) o vechime destul de mare a cuvântului în limbă. Poziţia lui *măcar* în româna veche ar puteae înclina balanţa în favoarea ipotezei etimologice a unui **makarie* împrumutat de latină din greacă şi transmis limbilor romanice.

SURSE. ABREVIERI BIBLIOGRAFICE. SIGLE

SURSE

AD 1722–1725 = Antim Ivireanul, *Didahii*, în idem, *Opere*. Ediţie critică şi studiu introductiv de Gabriel Ştrempel, Editura Minerva, Bucureşti, 1972, p. 1–238.

BDD-V692 © 2015 Argonaut
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 22:55:56 UTC)

BB 1688 = *Biblia adecă Dumnezeiasca Scriptură a Vechiului şi Noului Testament*, Editura Institutului Biblic şi de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, Bucureşti, 1988.
CazV 1643 = Varlaam, *Cazania 1643*. Ediţie îngrijită de J. Byck, Fundaţia Regală pentru Literatură şi Artă, Bucureşti, 1943.
CC[1] 1567 = Coresi, *Tâlcul evangheliilor şi Molitvenic românesc*. Ediţie critică de Vladimir Drimba. Cu un studiu introductiv de Ion Gheţie, Editura Academiei Române, Bucureşti, 1998, p. 31–187.
CC[2] 1581 = *Diaconul Coresi, Carte cu învăţătură (1581).* Publicată de Sextil Puşcariu şi Alexie Procopovici, vol. I. *Textul*, Bucureşti, Atelierele Grafice Socec & co., 1914.
CDicţ. 1691–1697 = Teodor Corbea, *Dictiones latinae cum valachica interpretatione*. Ediție de Alin-Mihai Gherman, volumul I. *Studiu introductiv, note și text*, Editura Clusium, Cluj-Napoca, 2001.
CIst. 1700–1750 = *Istoria Ţărâi Rumâneşti atribuită stolnicului Constantin Cantacuzino*. Ediţie critică, studiu filologic, studiu lingvistic, glosar şi indice de nume proprii de Otilia Dragomir, Editura Academiei Române, Bucureşti, 2006.
CLRVAN = L. Hoarță Cărăuşu (coord.), *Corpus de limbă română vorbită actuală nedialectală*, Editura Universității „Al. I. Cuza”, Iaşi, 2013.
DÎ = *Documente şi însemnări româneşti din secolul al XVI-lea*. Text stabilit şi indice de Gheorghe Chivu, Magdalena Georgescu, Magdalena Ioniță, Alexandru Mareş şi Alexandra Roman-Moraru.Introducere de Alexandru Mareş, Editura Academiei R.S.R., Bucureşti, 1979.
Ev. 1642 = *Evanghelie învăţătoare (Govora, 1642)*. Ediţie, studiu introductiv, note şi glosar de Alin-Mihai Gherman, Editura Academiei Române, Bucureşti, 2011.
IVLRA = L. Ionescu Ruxăndiu (coord.), *Interacţiunea verbală în limba română actuală, Corpus (selectiv). Schiţă de tipologie,* Editura Universităţii din Bucureşti, Bucureşti, 2002.
Măng. 1691 = Ioan Gură de Aur, *Mărgăritare*. Ediţie îngrijită, indice de nume şi glosar de Rodica Popescu, Editura Libra, Bucureşti, 2001.
NT 1648 = *Noul Testament.* Tipărit pentru prima dată în limba română la 1648 de către Simion Ștefan, Mitropolitul Transilvaniei. Reeditat după 350 de ani cu binecuvântarea Înaltpreasfinţitului Andrei, Arhiepiscopul Alba Iuliei, Editura Arhiepiscopiei Ortodoxe Române a Alba Iuliei, Alba Iulia, 1998.
Prav. 1581 = *Pravila ritorului Lucaci*. Text stabilit, studiu introductiv şi indice de I. Rizescu, Editura Academiei R.S.R., Bucureşti, 1971.
Prav. 1646 = *Carte românească de învăţătură, 1646*. Ediţie critică de A. Rădulescu, Editura Academiei R.P.R., Bucureşti, 1961.
Prav. 1780 = *Pravilniceasca condică, 1780*. Ediţie critică de A. Rădulescu, Editura Academiei R.P.R., Bucureşti, 1957, p. 36–156.

ABREVIERI BIBLIOGRAFICE. SIGLE

Alexi 1826 = Joannis Alexi, *Grammatica daco-romana sive valachica*, J. Geistinger, Viena, 1826.
Avram 1960 = Mioara Avram, *Evoluţia subordonării circumstanţiale cu elemente conjuncţionale în limba română*, Editura Academiei R.P.R., Bucureşti, 1960.
Avram 2007 = Mioara Avram, *Propoziţia circumstanţială concesivă*, în M. Avram (coord.), *Sintaxa limbii române în secolele al XVI-lea–al XVIII-lea*, Editura Academiei Române, Bucureşti, 2007, p. 260–269.
Bertocchi–Maraldi 2011 = Alessandra Bertocchi, Mirka Maraldi, *Conditionals and concessives*, în P. Baldi, P. Cuzzolin (eds), *New Perspectives on Historical Latin Syntax*, 4. *Complex Sentences, Grammaticalization, Typology*, De Gruyter, Berlin, 2011, p. 93–194.
Capidan 1935 = Theodor Capidan, *Meglenoromânii*, III. *Dicţionar meglenoromân*, Cultura Naţională, Bucureşti, 1935.
Chen 2000 = Guohua Chen, *The grammaticalization of concessive markers in Early Modern English*, în O. Fischer, A. Rosenbach, D. Stein (eds), John Benjamins, *Pathways of Change: Grammaticalization in English*, Amsterdam–Philadelphia, 2000, p. 85–110.

BDD-V692 © 2015 Argonaut
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 22:55:56 UTC)

Chivu *et alii* (eds) 2012 = Gheorghe Chivu *et alii* (eds), *Studii de istorie a limbii române. Morfosintaxa limbii literare în secolele al XIX-lea şi al XX-lea*, Editura Academiei Române, Bucureşti, 2012.

Ciorănescu 2001/1954–1966 = Alexandru Ciorănescu, *Dicţionarul etimologic al limbii române*. Ediţie îngrijită şi traducere din limba spaniolă de Tudora Şandru Mehedinţi şi Magdalena Popescu Marin, Editura Saeculum I.O., Bucureşti, 2001.

Cipariu 1992/1855/1869 = Timotei Cipariu, *Opere*, vol. II. Ediţie îngrijită de Carmen-Gabriela Pamfil. Introducere de Mioara Avram, Editura Academiei Române, Bucureşti, 1992 [Timotei Cipariu, *Compendiu de gramateca limbei române*, Blaj, Tipariul Sem. Diecesan, 1855, p. 1–64; *Gramateca limbei române*, I. *Analitica* (1869); II. *Sintetica* (1877), Societatea Academică Română, Bucureşti, p. 65–466].

CL = „Cercetări de lingvistică", Cluj-Napoca, I, 1956 şi urm.

Dardel 1983 = Robert de Dardel, *Esquisse structurale des subordonnants conjonctionnels en roman commun*, Droz, Genève, 1983.

Dinică 2011 = Andreea Dinică, *Despre distribuţia dialectală a unor pronume nehotărâte,* în Maria Marin, Daniela Răuţu (eds), *Studii de dialectologie, istoria limbii si onomastică. Omagiu domnului Teofil Teaha*, Editura Academiei Române, Bucureşti, 2011, p. 205–213.

Dinică 2012 = Andreea Dinică, *Adverbul*, în Chivu *et alii* (eds) 2012, p. 223–248.

DLR – *Dicţionarul limbii române*, serie nouă, tomul VI, Litera M, Editura Academiei R.S.R., Bucureşti, 1965–1968.

Frâncu 2009 = Constantin Frâncu, *Gramatica limbii române vechi (1521–1780)*, Casa Editorială Demiurg, Iaşi, 2009.

Frâncu 2010 = Constantin Frâncu, *Conjunctivul românesc şi raporturile lui cu alte moduri*. Ediţia a II-a revăzută şi adăugită, Casa Editorială Demiurg Plus, 2010.

GBLR – *Gramatica de bază a limbii române*, Univers Enciclopedic Gold, Bucureşti, 2010.

Guruianu 2007 = Viorel Guruianu, *Sintaxa textelor româneşti originale din secolul al XVI-lea. Sintaxa frazei*, Editura Universităţii din Bucureşti, Bucureşti, 2007.

Harris 1988 = Martin Harris, *Concessive clauses in English and Romance*, în J. Haiman, S. A. Thompson (eds), *Clause combining in grammar and discourse*, John Benjamins, Amsterdam–Philadelphia, 1988, p. 71–99.

Haspelmath–König 1988 = Martin Haspelmath, Ekkehard König, *Concessive conditionals in the languages of Europe*, în J. Van der Auwera (ed.), *Adverbial constructutions in the languages of Europe*, Mouton–de Gruyter, Berlin–New York, p. 563–640.

Házy–Neamţu = Ştefan Házy, G. G. Neamţu, *Adverbele modale. Distribuţie şi funcţii (II)*, în CL, XXVIII, 1983, nr. 1, p. 25–34.

Jernej 1991–1992 = Josip Jernej, ***Makar e magari***, în „Studia Romanica et Anglica Zagrabiensia", XXXVI–XXXVII, 1991–1992, p. 103–108.

König 1985a = Ekkehard König, *Where do concessives come from? On the development of concessive connectives*, în J. Fisiak (ed.), *Historical Semantics – Historical Word Formation*, Mouton, Berlin–New York, 1985, p. 263–282.

König 1985b = Ekkehard König, *On the history of concessive connectives in English. Diachronic and synchronic evidence*, în „Lingua", LXVI, 1985, nr. 1, p. 1–19.

König 1986 = Ekkehard König, *Conditionals, concessive conditionals and concessives: Areas of contrast, overlap and neutralization*", în E. C. *Traugott*, A. ter Meulen, J. Snitzer Reilly, Ch. A. Ferguson (eds), *On Conditionals*, Cambridge University Press, Cambridge, p. 229–246.

Lindschouw 2011 = Jan Lindschouw, *Étude des modes dans le système concessif en français du 16e au 20e siècle et en espagnol moderne: Evolution, assertion et grammaticalisation*, Museum Tusculanum, København, 2011.

Micu–Şincai 1980/1780/1805 = Samuil Micu, Gheorghe Şincai, *Elementa linguae daco-romanae sive valachicae*. Studiu introductiv, traducerea textelor şi note de Mircea Zdrenghea, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1980; ediţia I: Viena, 1780; ediţia a II-a, Typis regiae Universitatis Pestanae, Buda, 1805.

BDD-V692 © 2015 Argonaut
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 22:55:56 UTC)

Montero Cartelle 1992 = Emilio Montero Cartelle, *La trayectoria cronologica y modal de la expresion concesiva* ***maguer(a) que***, în M. Ariza Viguera (ed.), *Actas del II Congreso Internacional de Historia de la Lengua Española*, Pabellón de Espana, Madrid, 1992, p. 701–710.

Papahagi 1963 = Tache Papahagi, *Dicţionarul dialectului aromîn, general şi etimologic* [...], Editura Academiei R.P.R., Bucureşti, 1963.

Papp 1852 = Andreas Liviu de Papp, *Anleitung zur Erlernung der romanischen Sprache*, Karl Prochaska, Teschen, 1852.

Rohlfs 1969 = Gerhard Rohlfs, *Grammatica storica della lingua italiana e dei suoi dialetti. Sintassi e formazione delle parole*. Traduzione di Temistocle Franceschi e Maria Caciagli Fancelli, Einaudi, Torino, 1969 (Piccola Biblioteca Einaudi).

Rudolph 1996 = Elisabeth Rudolph, *Contrast. Adversative and Concessive Relations and their Expressions in English, German, Spanish, Portuguese on Sentence and Text Level*, Walter de Gruyter, Berlin–New York, 1996.

Stan 2013 = Camelia Stan, *O sintaxă diacronică a limbii române vechi*, Editura Universităţii din Bucureşti, Bucureşti, 2013.

Vulpe 2006/1980 = Magdalena Vulpe, *Subordonarea în frază în dacoromâna vorbită*, în idem, *Opera lingvistică*, vol. III, Clusium, Cluj-Napoca, 2006, p. 33–277.

Zafiu 2012 = Rodica Zafiu, *Sintaxa*, în Chivu *et alii* (eds) 2012, p. 283–378.

Zafiu 2014 = Rodica Zafiu, Stadii *în gramaticalizarea conectorilor concesivi: tiparul* ***conector condiţional*** *+* ***focalizator*** *în româna din secolele al XVI-lea–al XVII-lea*, în R. Zafiu, A. Dragomirescu, Al. Nicolae (eds), *Limba română: diacronie şi sincronie în studiul limbii române*, I. *Gramatică. Fonetică şi fonologie. Istoria limbii, filologie*, Editura Universităţii din Bucureşti, Bucureşti, 2014, p. 211–226.

LE MARQUEUR CONCESSIF *MĂCAR* EN DIACHRONIE (XVIe–XVIIIe SIÈCLES)

(*Résumé*)

L'article présente les utilisations concessives de l'adverbe roumain *măcar*. Avant d'être abandonné par le registre standard de la langue moderne (où il est resté comme particule restrictive, signifiant « au moins »), *măcar* avait été, pendant presque trois siècles, le marqueur par excellence de la valeur concessive (grammaticalisé dans la locution *măcar că* « bien que »). La stabilité et la capacité associative de *măcar* semblent l'indiquer comme élément ancien et confirment donc l'hypothèse étymologique d'un **makarie* latin et proto-roman.

Cuvinte cheie: *construcţii concesive*, *conectori*, *sintaxă diacronică*, *gramaticalizare*.
Mots-clés: *concession*, *connecteurs*, *syntaxe diachronique*, *grammaticalisation*.
Keywords: *concession*, *connectives*, *diachronic syntax*, *grammaticalization*.

Universitatea din Bucureşti
Facultatea de Litere
Bucureşti, Edgar Quinet, 5-7
rodica_zafiu@yahoo.com

BDD-V692 © 2015 Argonaut
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 22:55:56 UTC)